teisel kogudusel olevat samad õigused kiriku kohta ja sama vahekord linnaga kui „niinim. saksa ehk esimeselgi linna kogudusel“. Oli kombeks saanud, et paljud enam saksastunud eestlased „eesti“ kogudusest „saksa“ kogudusse üle läksid, kuigi „eesti“ koguduse juurde ka oma saksakeelne kogudus kuulus. Seda katsus kirikuõpetaja Moritz takistada, kuid linna- ja kubermanguvalitsuse otsusega lahendati küsimus lõpuks ikkagi nii, et saksa kogudusse üleminekuks takistusi ei tehta neile, keda saksa kirikuõpetaja selle väärilisek (würdig) arvanud. Suureks kasvanud koguduste nõudeid ei suutnud Jaani kirik üksi enam täita, seepärast tõusis juba 1818. a. mõte asuda uue kiriku ehitusele; kuid mitmesugused sekeldused kulude kandmise küsimuses ei lase asja teostuda, kuigi vabatahtlikest annetusist ja teatud maamaksust ehitusfondi moodustama asuti. Vast 1833. a. sõlmiti linna ja kihelkonna vahel vastav kokkulepe. Selle järele kohustub kogudus 31. dets. 1838. a. Jaani kirikust lahkuma; iga kuu eest, mil ta üle määratud aja Jaani kirikut peaks tarvitama, maksab ta saksa kogudusele 187 bankorubla. Aluseks võttes, et umbes 1/4 koguduse liikmeist on linnaelanikud, võtab linn oma kanda 1/4 uue kiriku ehituse ja edaspidiste paranduste kuludest ja omab kirikuõpetaja valimistel 1/4 hääli kogu arvust. Köstri- ja kihelkonnakooli-maja saab uuele kirikule. 1841. a. sai uus, Maarja kirik valmis. Kiriku inventari Jaani kirikult kogudus kaasa ei saanud, peale ühe liivkella ja kahe väikese seinalühtri.

Kogudus kasvas kiiresti suuremaks. 1870. a. oldi sunnitud koguduste jaotamisele asuma. Uude Peetri kogudusse koondati linnas asuvad koguduse liikmed, kuna Maarja üldiselt maakoguduseks jäi; 1911. a. eraldus teine linnakogudus — Pauluse.

Esimesed talud osteti Luunja vallas, nimelt 1844. a. 3 talu; 1860. a. osteti Kaarli vallas 1 talu. Suurema ostmis-hooaja kohta annab ülevaate lhk. 438. olev tabel.

Valdade ühendamise ajal liideti Raadiga — Vasula, Maramaa, Jaama; Ropkaga — Karlova, Lemmatsi, Räni, Maarjamõisa, Haage kirikuvald; Tammistuga — Taabri, Kaarli, Pilka; Luunjaga — Kabina.

1905. a. möödus võrdlemisi rahulikult; vähemad käärimised olid Tammistus, Vesneris ja Luunjas, kuid suuremat ulatust liikumine ei omandanud. Kirikus katsuti kirikuõpetajat kotti ajada, mis aga korda ei läinud. Viimaste sõdade ajal on kihelkonna kui Tartu ligema ümbruse elu kujunenud Tartu sündmuste järele. Eriti kannatasid Tartule kõige lähemad vallad ja talud enamlaste ajal.

Kihelkonnast on elanikke alati rohkesti linna voolanud, — Tartusse asunute arv võrreldes kihelkonna elanikkude arvuga on protsendiliselt suurem kui üheski teises Tartumaa kihelkonnas.

Vesneri vallas töötas Väägvere kooliõpetajana pikemat aega üks meie ärkamisaegseist tegelasist — David Otto Wirkhaus, esimesist eesti muusikakooride asutajaist ja laulupidude tegelasist, ning selle poeg David Wirkhaus, kes koori juhatamise a. 1856 oma kätte võttis. Teda kutsuti ka mujale mängukoore asutama, missuguseid ta ka 38 on ellu kutsunud.